

KOLOZSVÁR, SEGESVÁR ÉS BRASSÓ KORA ÚJKORI ZSOLDOS DARABONTJAI ÉS SZEREPKÖREIK A FORRÁSOK TÜKRÉBEN**

Kulcsszavak: *kora újkor; Erdélyi Fejedelemség; fejedelmi hadsereg; városvédelem; darabont; hadi levelezés*

BEVEZETÉS ÉS A KUTATÁS ELSŐDLEGES FORRÁSAI

A késő középkorral, illetve a kora újkorral foglalkozó kutatók munkáikban, legyen szó had-, gazdaság- vagy akár társadalomtörténeti témájú tanulmányokról, általában kis szerepet szántak a tehetősebb erdélyi városok állandóan alkalmazott katonáinak, a zsoldos darabontoknak. A darabontok azontúl, hogy állandó zsoldért cserébe őrző-védő, illetve rendfenntartó szerepkört töltöttek be egy adott településen, gyakran más feladatokat is kaptak az őket alkalmazó városok vezetőitől. Háború idején pedig más zsoldokhoz hasonlóan az erdélyi fejedelem seregeiben vonultak hadba,¹ egy jól meghatározott rendszer szerint (a szász városok és székek esetében az adott királybíró zászlója alatt).

Doktori dolgozatomban az erdélyi városok kora újkori védelmét kutatom, jelentős figyelmet fordítva a darabontok hadi szerepköre mellett a városi zsoldosok mindennapi életére és a település társadalmába való beilleszkedésére. Az írás célja a darabontok alapvető feladatainak, számának és származásának bemutatása Kolozsvár, Segesvár, illetve Brassó késő középkori és kora újkori forrásainak tükrében. Ezt követően mutatom be a városi környezetben és a fejedelmi seregekben betöltött további szerepköreiket, utóbbi esetében kitérve a csatamezőn mutatott harcértékükre és katonai potenciáljukra is. Terjedelmi okok miatt nem a három város darabontjainak felsoro-

* Izsán Csaba (1993), történész, doktorandusz, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, „Történelem, Civilizáció, Kultúra” Doktori Iskola, Kolozsvár, izsan_csaba@yahoo.com

** This work was supported by the project “Quality, innovative and relevant doctoral and postdoctoral research for the labor market”: POCU/380/6/13/124146, project co-financed by the European Social Fund through The Romanian Operational Programme “Human Capital” 2014–2020.

1 Sajnos, a korabeli forrásokban használt megnevezések alapján nem mindig tudjuk biztosan elkülöníteni a fejedelmi seregekben harcoló zsoldos darabontokat a többi zsoldostól. Részletesebben lásd később.

lásszerű bemutatására törekszem, hanem átfogóan tárgyalom a helyzetüket, kiemelve az egyes települések esetében tapasztalt sajátosságokat. Nemrég jelent meg két tanulmányom, ahol Kolozsvár hadi és védelmi kiadásait,² illetve Segesvár hadügyekben történő levelezését³ vizsgáltam. Mindkét írásban részletesen kitértem a darabontok helyzetére is, jelen munkában pedig új adatokkal egészítem ki azok következtetéseit, és kibővítem a brassói darabontokat bemutató, eddig közöletlen forrásokkal.

A kutatás forrásai

A kutatás elsődleges forrásai a Román Nemzeti Levéltár két hivatalának állagaiban található meg. A kolozsváriak a Kolozs Megyei Osztály kolozsvári levéltárában kutathatók. A település kora újkori darabontjaira vonatkozó legfontosabb adatokat a városi számadáskönyvek tartalmazzák. Összesen tizenhét, kizárólag a darabontokra vonatkozó, igen részletes számadás maradt fenn az 1614 és 1654 közötti évekből.⁴ Kitűnő kiegészítő adatokkal szolgálnak továbbá az 1592–1660 közötti kolozsvári portörő számadások is,⁵ melyekből a darabontok számára a városi tanács által biztosított lőpormennyiségekről tájékozódhatunk.

A segesvári, illetve brassói darabontokra vonatkozó források a Román Nemzeti Levéltár Brassó Megyei Osztályának brassói levéltárában található. Segesvár városának gyűjteményei az 1960-as években kerültek oda. A levéltár leltárkönyvei szerint Gernot Nussbächer és munkatársai rendezték újra, de meghagyták az eredeti, segesvári leltárszámokat. A két dél-erdélyi város darabontjainak esetében elsődleges forrásként főként a hadügyekben történő levelezést használtam. A segesvári anyag jelentős része két háborús időszak köré csoportosul. Összesen 33 levél maradt fenn az 1601. április 11. és 1604. július 26. közötti periódusból, rávilágítva a Báthory Zsigmond utolsó fejedelemsége, a Giorgio Basta erdélyi kormányzósága,⁶ illetve a Szé-

2 Izsán Csaba: *A zsoldos darabontok számadásai és a város védműveinek javítási költségei Kolozsvár 17. századi számadáskönyveiben* = *Ezerarcú Erdély. Politika, társadalom, kultúra*. Főszerk. Tóth Áron. EME, Nagyvárad, 2019 (Studia Historica Transilvaniensia 2 – a továbbiakban Izsán: *A zsoldos darabontok*).

3 Uő: *Hadi költségek és darabontok a segesvári városi tanács 1601. és 1604. közötti levelezésében* = *Várak, erődök, kastélyok az erdélyi régiségben*. (Erdélyi Évszázadok, a Kolozsvári Magyar Történeti Intézet Évkönyve V.) Egyetemi Műhely, Kvár, 2020 (a továbbiakban Izsán: *Hadi költségek*).

4 1614, 1616–1621, 1623, 1625–1626, 1630–1632, 1634, 1637, 1653–1654.

5 Izsán Csaba: *A portörők számadásai Kolozsvár kora újkori számadáskönyveiben* = *Interdiszciplinaritás a Kárpát-medencében. Külhoni magyar doktorandusz hallgatók konferencia-előadásaiból*. Szerk. Boda Attila. ELTE–MÁSZ, Bp., 2019 (Concordia Regionum I – a továbbiakban Izsán: *A portörők számadásai*).

6 Basta erdélyi tevékenysége kapcsán a frissebb kutatások nem minden helyzetben érzik jogosnak a rémuralom kifejezést, amelyet Bagi Zoltán Péter az utóbbi években több tanulmányában is hangsúlyozott. Bagi Zoltán Péter: *Csak zsoldosvezér? Giorgio Basta, a hadtudós és*

kely Mózes vezette felkelés időszakának nehézségeire és káoszára. Emellett 25 levél maradt fenn az 1644. január és 1645 novembere közötti 23 hónapból, amelyek a darabontok helyzete mellett jobb rálátást biztosítanak I. Rákóczi György fejedelem harmincéves háborúba történő beavatkozására is. A Brassó városából fennmaradt forrásanyag a legváltozatosabb, ez egyben lefed egy több mint százéves időszakot a mohácsi csatavesztést követő zűrzavaros évektől egészen a 1640-es évekig. Mindezek miatt a bemutatni kívánt iratok alapos szelekciója mellett döntöttem, a választás pedig a főként hadügyi levelezésből fennmaradt forrásokra esett. Bár ezek jelentős része 16. századi realitásokat ábrázol – ellentétben a kolozsvári és segesvári forrásokkal –, de hozzásegítenek az 1600-as évek elejének jobb megértéséhez is, például az Andreanum óta változatlan katonakiállítási szokások átalakulásának tekintetében. Röviden tehát, a tanulmány címében jelzett térbeli keretek mellé egy nagyjából százéves időszak különböző szakaszai kerültek időbeli keretként.

A VÁROSI DARABONTOK

A helyes megnevezés kérdésköre

A darabont a német nyelvből átvett fogalom, lényegében gyalogos katonát (*Drabant*, *Trabant*, *Fußsoldat*, *Fußknecht*) jelent.⁷ Az eredeti német kifejezés a román nyelvű hadtörténeti irodalomban is megjelenik, de használatban van a román nyelvű *daraban* forma is, illetve ennek régiesebb változatai, a *dărăban*/*dărăbanț*/*dorobanț*.⁸ Az Erdélyi Fejedelemség hadseregéről az utóbbi években sokat publikáló Florin Nicolae Ardelean a *daraban* formát használja elsősorban.⁹

A kifejezés helyes használata azonban jóval problematikusabb, amint erre többen fel is hívták a figyelmet.¹⁰ A városi darabontokat általában a helyi tanács bérelte fel,

politikus. Mediterrán Világ. Társadalomtudományi folyóirat 41–42(2017). 158–171; Uő: *Giorgio Basta: A Short Summary of a Career* = „These Were Hard Times for Skanderbeg, but He Had an Ally, the Hungarian Hunyadi”. *Episodes in Albanian–Hungarian Historical Contacts*. Szerk. DEGOVICS–CSÁPLÁR Krisztián. HAS, Bp., 2019 (Acta Balcano Hungarica 1). 35–65.

7 Erdélyi magyar szótörténeti tár. I–XIV. Szerk. SZABÓ T. Attila et alii, Kriterion–Akadémiai–EME, Buk.–Bp.–Kvár, 1976–2014. II. 262.

8 A *doroban* apród értelemben is megjelenik a román nyelvű forrásokban. Uo. 265.

9 Munkái közül kettőt emelek ki: Florin Nicolae ARDELEAN: *Organizarea militară în Principatul Transilvaniei (1541–1691)*. Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj–Napoca, 2019; Uő: *Solde, fortificații și armament. Aspecte economice ale organizării militare în principatul autonom al Transilvaniei (1541–1691)* = *Cultură, istorie și societate*. VI. Ed. Ștefan ȘTEFĂNESCU–Claudiu NEAGOE. Ars Docendi, Buc., 2017.

10 Témavezetőm, Rüs–Fogarasi Enikő, illetve korábbi tanárom és doktori bizottságom tagja, Lupescu Makó Mária már a kutatás korai fázisaiban jelezte, hogy nem lesz egyszerű dönteni a darabont és zsoldos kifejezések között.

és főként tűzfegyvert viselő katonák voltak,¹¹ akik személyenként vagy csapatokba szerveződve szegődtek el a nagyobb városok szolgálatába. Csapatokba szervezett zsoldosok foglalkoztatásával Erdély mellett a nyugat-magyarországi és felvidéki városokban is találkozunk.¹² A korszak magyar nyelvű irataiban sajnos gyakran lehetetlen biztosan elkülöníteni a zsoldos darabont és a klasszikus értelemben vett zsoldos fogalmakat.¹³ Továbbá a vizsgált német és latin nyelvű forrásokban is előfordult a gyalogos vagy gyalogos puskás megnevezés (*stipendarius*, *pixidarius*) olyan szövegkörnyezetben, ahol biztosan darabontot értettek alatta. Felszerelésük szempontjából a legtöbb forrás a szakállas puskát társítja a városi darabontokhoz.¹⁴

B. Szabó János úgy véli, hogy Fogarasföldön a 16. század második felére összeolvadt a várbirtokokon kiváltságokért szolgálatot teljesítő jobbágság a szolgálatai fejében birtokokat kapó, de azokat nem birtokló bojársággal, és ez a vegyes társadalmi csoport adhatta a darabontok és puskás zsoldosok egy részét a szász városoknak.¹⁵ A városvédelem és a magyar hadseregek 15–16. századi forrásait kutató (Brassó esetében 1540-ig vizsgálta a forrásokat) Szokola László írásaiból az rajzolódik ki, hogy a 16. század közepéig azokat a személyeket nevezték darabontnak, akik a városok és az azokhoz tartozó települések hadköteles lakosságából kerültek ki, míg a zsoldosok a városok által begyűjtött adókból kifizetett katonák voltak.¹⁶ Sajnos mindez már számos, a 16. század második feléből fennmaradt forrás esetében nem ilyen egyértelmű, a jelen tanulmányhoz felhasznált 17. századi iratokra pedig egyáltalán nem érvényes. Az 1600 után papírra vetett számadásokból, levelekből, feljegyzésekből úgy tűnik, hogy az azokat lejegyző személyek már maguk sem tettek egyértelmű különbséget a

- 11 A vizsgált korszakban főként szakállas puskát használtak. IZSÁN: *A zsoldos darabontok*. 339.
- 12 SZOKOLA László: *Magyarországi városok zsoldos-állítása a Mátyás és Jagelló-korban = Magister Historiae II. Válogatott tanulmányok a 2014-ben és 2015-ben megrendezett középkorral foglalkozó, mesterszakos hallgatói konferenciák előadásából*. Szerk. FARKAS Csaba–LADOS Tamás–RÍBI András–UHRIN Dorottya. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Bp., 2016. 124–125.
- 13 Utóbbi esetben olyan zsoldosokról kell beszélnünk, akik nem álltak hosszabb ideig városi szolgálatban, hanem „munkáltatót” keresve vándoroltak.
- 14 A szakállas puska egy olyan lőfegyverfajta, amelyre a 15. század elejétől a csőtorkolat közelében, alul egy vasnyúlványt kovácsoltak, így az elsütéskor fellépő visszaható erőt vissza tudták fogni a bástyafalakra, lőrésekbe vagy állványokra. Szakállas puska elnevezésüket e vasnyúlványról kapták. KOZÁK Károly: *A magyarországi szakállas puska fejlődéstörténetéről*. *Archaeologiai Értesítő* 101(1974). 1. sz. 290–291.
- 15 B. SZABÓ János: *A Szapolyaiak hadserege Szapolyai János és II. János korában* (a továbbiakban B. SZABÓ: *A Szapolyaiak hadserege*) = *Egy elfeledett magyar királyi dinasztia: a Szapolyaiak*. Szerk. FODOR Pál–VARGA Szabolcs. BTK, Bp., 2020 (a továbbiakban *Egy elfeledett dinasztia*). 231.
- 16 SZOKOLA László: *Brassó város katonasága a késő középkorban*. *Hadtörténeti Közlemények* 134(2021). 3. sz. (a továbbiakban SZOKOLA: *Brassó város katonasága*). 532–533.

zsoldos és darabont szavak között, egyre jobban elterjedt a zsoldos darabont kifejezés. Mindez, továbbá számos szövegkörnyezet, valamint a leíróbb jellegű források tanúsága arra enged következtetni, hogy a 17. századi városi darabontok már mind fizetett zsoldosok voltak, akik nem a hadköteles lakosság soraiból kerültek ki.¹⁷

A darabont elnevezés tárgyalása során nem kerülheti el a figyelmünket a vörös és kék darabontok kérdésköre. B. Szabó János kutatásai alapján a kék darabontok a fejedelmek gyulafehérvári elit testőr gyalogságát alkották, míg a vörös darabontok Báthory István fejedelemségétől kezdődően, jobbágyorsorból származó székely katonák voltak, akik harci tapasztalataik és kiválóságuk révén emelkedtek fel a ranglétrán.¹⁸ A vörös darabontok, a kékekhez hasonlóan, nevüket a ruházatuk előírt színe, illetve kapuőri és várőrző feladatkörük miatt kapták.¹⁹ A vörös darabonti réteg kialakulása pedig B. Szabó szerint az 1562. júniusi segesvári országgyűléstől számítható, amikor ugyan a székely köznépek hadkötelezettségéről külön határozatokat nem hoztak, de jogállásukat újra szabályozták, és közvetlenül a fejedelem fennhatósága alá rendelték őket.²⁰ Báthory 1576-os lengyel királlyá választását követően az akkor 500 fős (5 századnyi) kék darabont gyalogsága vele ment Lengyelországba, ahol folyamatosan gyarapodott. Sunkó Attila kutatásai alapján 1579 júliusában már 828 főt tett ki ez a gyalogság.²¹ Fizetségük is jóval magasabb volt az átlaggyalogságénál, még a közkatonák is havi 4 forint zsoldot kaptak, a tizedesek ötöt, míg a kapitányok húszat.²²

Gálfi Emőke összesen 600 kék darabontról beszél, a II. János halálát követő fejedelmi udvarból, akik más városi darabontokhoz hasonlóan őrizték a település kapuit. Két parancsnokuk feladatai között az akkor már betöltetlen városi várnagyi funkció részbeni továbbélését is leírja a szerző.²³ A Gyulafehérváron élő darabontok és más gyalogos puskások helyzete valamelyest eltért a más városokban lévőktől, mert II. János király és a későbbi fejedelmek elit, az uralkodókhoz közel álló, tehetős katonáiról beszélünk, akik gyakran több ingatlannal is rendelkeztek a városban vagy a városfalakon kívül, melyeket szabadon adtak és vettek. Ezzel egy időben a város körül

17 Azt viszont megjegyezzük, hogy e zsoldosok hosszú ideig szolgáltak egy adott települést. Erről részletesebben később szólnunk.

18 B. SZABÓ JÁNOS: *A székelyek katonai szerepe Erdélyben a mohácsi csatától a Habsburg uralom megszilárdulásáig (1526–1709) = Határvédelem évszázadai Székelyföldön. Csíkszék és a Gyimesek vidéke*. Szerk. NAGY JÓZSEF. Alutus, Szépvíz, 2018 (a továbbiakban B. SZABÓ JÁNOS: *A székelyek katonai szerepe*). 108–109.

19 Uő: *A Szapolyaiak hadserege*. 234–235.

20 Uo. 234.

21 A 828 főből 200 katonát Károlyi István 1579 tavaszán toborozott Erdélyben. SUNKÓ ATTILA: *Az erdélyi fejedelmek udvari hadai a 16. században*. Levéltártörténeti Közlemények 69(1998). 1–2. sz. 102.

22 Uo. 102–103.

23 GÁLFI EMŐKE: *The Society of the Residence of the Transylvanian Princes in the Second Half of the Sixteenth Century*. Hungarian Historical Review 7(2018). 4. sz. 755.

földbirtokaik is voltak, és földműveléssel is kiegészítették katonai jövedelmüket.²⁴ Hangsúlyoznunk kell tehát, hogy bár ugyanúgy gyalogosként harcoltak a fejedelmi seregben, a vörös és kék darabontok elit katonai egységek voltak, akik akár jelentős vagyonnal és komoly képzettséggel is rendelkezhettek. Ez viszont nem mondható el a vizsgált forrásokban feltűnő városi darabontokról.

A három kutatott város darabontjai

A megnevezés kérdéskörének tárgyalása után beszélnünk kell a három város által felbérelt darabontok számáról, származásáról, a soraik között létező ranglétráról, valamint a fizetségükről. A pontos számuk meghatározását főként a különböző számadások segítségével tudjuk megkísérelni. Először is hangsúlyozni kell, hogy a számadáskönyvekben megjelenő, a városok által havonta fizetett zsoldosok száma alacsonyabb volt, mint az átlagban a fejedelmi seregekbe a városok által küldött katonák száma. Ennek magyarázata az lehet, hogy az őrző-védő szerepkör betöltéséhez nem volt szükség annyi darabontra, mint amennyit a településnek hadba kellett küldenie. Mindez azonban ismét felveti az előző részben már tárgyalt kérdést, azaz hogy kiket nevezhetünk városi darabontnak, és hogy el tudjuk-e őket különíteni az egyszerű zsoldosoktól, akikkel hadiállapot esetén „feltöltötték” a városi tizedeket?

A darabontok békeidőben általában a városkapukon állomásoztak, ezeket őrizték. Kolozsvár esetében nemcsak a város három nagy kaputornyát védték, hanem a kis kapukat is, amelyeket a korszakban kis ajtó névvel illettek.²⁵ Tudunk a kapukat és tornyokat őrző darabontok havi és éves zsoldjának összegeiről is.²⁶ Mindezt az 1614. év szeptemberi számadástáblázatba foglalásával szeretném érzékeltetni.

24 Uo. 776–778.

25 Az általam vizsgált számadásokban az Óvári, Torda utcai, Magyar utcai és Szén utcai kis ajtók jelennek meg, mint darabontokkal kapcsolatba hozható kis kaputornyok. Ezek pontos beazonosításához lásd LUPESCU Radu: *Kolozsvár történetének buktatói*. Erdélyi Múzeum LXVII(2005). 3–4. sz. 56–68; MIHÁLY Melinda: *Kolozsvár erődítményei*. Kriterion, Kvár. 2005 (Erdélyi Műemlékek 39).

26 Az éves megjelölés viszont gyakran csak tizenegy és fél hónapot takar, mivel az év utolsó két hetének számadásai általában kimaradtak a folyó évi számadáskönyvekből. Izsán: *A zsoldos darabontok*. 341.

Kapu	Tizedes	Gyalogok	Zsold (tizedes+ gyalogok) ²⁷
Monostor- kapu	Porczy János	Túri János, Csonka János, Kovács Gáspár, Szakács András, Nagy István	3 Ft + 5×2 Ft = 13 Ft
Híd-kapu	Székely Márton	Vásárhelyi Gergely, Nagy Péter, Pécsi György, Asztalos János, Horvát Mihály	3 Ft + 5×2 Ft = 13 Ft
Közép-kapu	Nagy Mihály	Szilágyi György, Szilágyi László, Csillag István, Szilágy István, Lakatos István	3 Ft + 5×2 Ft = 13 Ft
Óvári kis ajtó		Varga György	2 Ft
Magyar utcai kis ajtó		Pataházi István	2 Ft
Torda utcai kis ajtó		Szenes Balázs	2 Ft
Szén utcai kis ajtó		Bíró Jakab	2 Ft
			Összesen: 47 Ft

1. táblázat. A kolozsvári darabontok zsoldja 1614 szeptemberében²⁸

A kapukon állomásozó darabontoknak a teljes 1614-es évre számolt zsoldja 514 forintot tett ki, ami Kolozsvár esetében átlagosnak mondható a korszakban. A darabontok zsoldja az 1620–30-as évek során viszont emelkedett.²⁹ Az 1634. évi számadás szerint már 3 forintot és 50 dénárt kaptak a tizedesek, illetve 2 forint és 50 dénárt a gyalogok, míg Szarka István hadnagy/zsoldos parancsnok havi bére 4 forint és 17 dénár volt. A város tehát húsz év múlva ugyanannyi darabontra már 707 forint és 29 dénárt költött.³⁰ A kapukon állomásozó gyalogok és tizedesek mellett a magyar nyelvű számadásokban megjelenik az „új legén” kifejezés, amely a próbaidőn levő vagy kiképzés alatt álló személyekre utal. 1616-ban például a Monostor-kapun állo-

27 Az első három sor első három összege a tizedesek háromforintos zsoldját jelöli, amit az öt gyalog fejenkénti 2 forintos fizetése követ.

28 A táblázat elkészítéséhez felhasznált számadás: Román Nemzeti Levéltárak (a továbbiakban RNLt) Kolozs megyei Osztálya, Kolozsvár (Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale ale României, Cluj-Napoca), Fond 584 – Kolozsvár város levéltára (Primăria municipiului Cluj), Városi számadáskönyvek (Socotelile orășenești – a továbbiakban KvSzám) 13 a/XVIII (Mikrofilmgyűjtemény [a továbbiakban Mfgy] 20. tekeres).

29 Izsán: *A zsoldos darabontok*. 342.

30 KvSzám 19/XIII. 385–391. (Mfgy. 43. tek.)

mászó Mezei Miklós, Nagy Gáspár, Asztalos János és Mihály Mihály havi 50 dénár zsoldot kaptak, míg a gyalogként említett, valószínűleg tapasztaltabb társaik ugyanazért a feladatért két forintot kaptak.³¹ A vizsgált időszakban tehát átlagban 20–25 zsoldos darabont állomásozott a város kapuin. Ez hasonlít Derzsi Júlia nagyszebeni adataihoz, ahol az 1580-as évekig a strázsamester és az örök mellett 16–18, utána pedig 20–22 katona teljesített őrző- és rendfenntartó szolgálatot.³² Az Universitas székvárosában 1592-től alkalmaztak egy hadnagyot a darabontok élére (3 forintos havi zsolddal), szükségállapotok esetén pedig a városra eső katonahányad kiállítása érdekében a városi darabontok mellé itt is további zsoldosokat béreltek fel, az övékkel megegyező fizetségért.³³

A darabontok fizetsége tehát jelentős anyagi terhet rótt a városokra, ami háborús időkben a nagyobb számú katona zsoldja miatt többszöröződött. És azt sem szabad elfelednünk, hogy a zsoldjuk mellett ellátásuk és szállításuk sem volt olcsó. Egy 1644. április 25-én a segesvári városi tanácsnak címzett levélből, illetve a hozzácsatolt, Szöcs Márton kapitány által kiállított számadásból megtudjuk, hogy a hadműveletben részt vevő segesvárszéki darabontok és szekeresek zsoldja 280 forint volt.³⁴ A pénzt Koncz András kamarástól kapták meg, amelyből a darabontok zsoldja 162 forintot tett ki, míg a jóval kisebb számú fuvarosé és más legényeké 118 forint volt.³⁵ Azt, sajnos, a két egymáshoz csatolt dokumentumból nem tudjuk meg, hogy pontosan hány fuvarosról és darabontról beszélünk.

Ugyancsak a városok látták el a darabontokat puskaporral, amelyet részben a települések portörő malmaiban állítottak elő. A portörő számadások alapján úgy tűnik, hogy e malmok nem mindig tudták kiszolgálni a városok szükségleteit, gyakran máshonnan kellett a puskaport vásárolni.³⁶ Az 1599 és 1637 közötti kolozsvári harmincadjegyzékekben jól nyomom követhető, hogy mennyi puskapor-előállítás-hoz szükséges nyersanyag (kén és salétrom), valamint kész puskapor érkezett a városba. Az említett időszakban hat salétrom- és huszonegy „büdös kő”,³⁷ azaz kénkő-

31 KvSzám 14 a/IV. (Mfgy. 23. tek.)

32 Az öröket, akik nem darabontok voltak, a villicus fizette. 1578-ig 7–10 személyről beszélünk, utána pedig 11–12-ről. DERZSI Júlia: *Nagyszeben város háztartása a 16. század második felében = Veretek, utak, katonák. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. KÁDAS István–SKORKA Renáta–WEISZ Boglárka. MTA BTK, TTI, Bp., 2018. 423–424.

33 Uo.

34 RNLT Brassó Megyei Osztálya, Brassó [Serviciul Județean Brașov al Arhivelor Naționale ale României, Brașov – a továbbiakban RNLTBr], Fond 10 – Segesvár város levéltára (Primăria Sighișoara – a továbbiakban SLt), A.O.S. 1436, 3. csatolmány.

35 Uo; illetve RNLTBr. SLt. A.O.S. 255, 2. csatolmány.

36 Izsán: *A portörők számadásai*. 464.

37 A korszakban előszeretettel használt kénkőfajta. EMSzT I. 1113.

szállítmány érkezett a városba.³⁸ Használatra alkalmas kész puskaport pedig 25 szállítmány tartalmazott.³⁹ Ezek származási helye Nagykároly, Bécs, Eperjes, Kassa, Krakkó, valamint más királyi magyarországi és lengyelországi városok voltak.

Megjegyzendő, hogy a kutatott források kevés puskaorról számolnak be egy-egy hadba küldött darabontcsapat esetében. 1616. május 18. és november 20. között a Bethlen Gábor seregébe delegált kolozsvári darabontok 75 font puskaport kaptak.⁴⁰ Összehasonlításként, ugyancsak 1616-ban a város Gyulafehérvárra induló, Gazner György és Asztalos István nevű küldöttei 1 font puskaport kaptak az útra.⁴¹ A korabeli 75 fontot átszámolva mai súlymértékbe (29,25 kg),⁴² kiderül, hogy a kapott puskaorból a több tíz darabont nagyon kevés lövést adhatott le, a mennyiség egy féléves időszak csupán töredékére lehetett elég.

A fejedelmi seregbe küldött darabontok számát, illetve a soraik között fennálló hierarchiát az alábbi források segítségével szeretném bemutatni. A kolozsvári számadáskönyvekből tudjuk, hogy 1618. május 18-án a város darabontjai megindultak Lippa felé. Összesen 8 tizednyi katona, akiket Vásárhelyi Gergely hadnagy vezetett hadba (ő volt ekkor a város darabontparancsnoka). Ő maga is vezette saját tizedét, és a többi hét tized élén is állt egy-egy tizedes, akik 4 forint havi zsoldot kaptak, egy forinttal többet, mint gyalogjaik. A hadnagy nyolc forint havi zsoldot kapott, míg a saját tizedében szolgáló dobos és zászlóvivő is négy-négy forintot, akárcsak a tizedesek. A teljes csapat havi fizetsége összesen tehát 193 forintra rúgott.⁴³

1634 szeptemberében „*Urunk és nagy generalis expeditiójára 40 számú gyalogot küldtünk*”.⁴⁴ A négy tizedet egy-egy tizedes vezette, parancsnokuk, Kőházy István pedig ugyanúgy hadnagyként jelenik meg a forrásokban, mint 16 évvel korábban Vásárhelyi. A tizedén belül, a gyalogok mellett megjelennek Szenderi Szabó János dobos és Farkas Mihály zászlótartó is. A számadáskönyv részletes bejegyzéséből a darabontok rossz moráljáról olvashatunk, valamint arról, ahogyan megfutamodtak a feladataik elől. Beder András tizedes „tizedjéből hárman elsöktek vala”, a hadnagy

38 *Kolozsvári harmincadjegyzékek (1599–1637)*. Bev., jegyz., közread. PAP Ferenc. Kriterion, Buk.–Kvár, 2000. 175, 333, 392, 397, 453, 459, 477, 501, 510, 524, 532, 536; PAKÓ László: *Kolozsvári harmincadjegyzék 1631-ből*. Erdélyi Múzeum LXXVII(2015). 1. sz. 153.

39 PAP Ferenc: *Fegyver, katonai felszerelés és lőszer a kolozsvári külkereskedelemben (1599–1637)*. Erdélyi Múzeum LXVI(2004). 3–4. sz. 132–133.

40 KvSzám 14 a/XI. 15. (Mfgy 23. tek.)

41 Uo. 9.

42 A korszakban a puskaapor súlyának mérésére mázsát (*masa*, *entenarius*, *centner* rövidítve M, Cm) és fontot (*libra*, rövidítve L) használtak. A kolozsvári mázsza 140 fontot tett ki, míg egy kolozsvári font mértéke 0,39 kg volt. BOGDÁN István: *Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*. Akadémiai, Bp., 1991. 446, 457.

43 KvSzám 14 b/XVIII. (Mfgy 25–26. tek.)

44 KvSzám 19/XIII. 392. (Mfgy 43. tek.)

tizedéből egy személyt „a malomba bocsátottak”, egy darabontot pedig nem fizettek ki.⁴⁵ Visszatérve a darabontok ellátásának kérdéséhez, a fenti számadás megemlíti, hogy a 115 forint zsold mellett a darabontok kaptak 1 forintot és 45 dénárt lőszer-számokra és szekérre,⁴⁶ 23 forint és 13 dénárt borra, további 68 dénárt pedig azért, mert „ezen napon ölik meg az 34 ebeket”.⁴⁷ Tehát vélhetően kóbor vagy más kutyák megöléséért fizették meg a darabontokat. Bár 1634-ben, a fent bemutatott számadás szerint, a város a fejedelmi seregbe fele annyi zsoldost küldött, mint 16 évvel korábban, a két forrást megvizsgálva megállapítható, hogy a szervezés és felszerelés terén nem beszélhetünk szinte semmilyen különbségről, ez pedig nagy vonalakban a segesvári és brassói forrásokra is igaz.⁴⁸

A városi darabontok származása tekintetében nem lehet eleget hangsúlyozni, hogy a késő középkori és kora újkori nemzetiségekre, mesterségekre és származási helyekre utaló családneveket nagyon óvatosan kell kezelni. Erre egy tökéletes példa és tanulság Ioan Marian Țiplic két kötete⁴⁹, amelyekben a szerző bemutatja a késő középkori Nagyszeben, Brassó és Kolozsvár céheinek védelmi és fegyvergyártó tevékenységét. A három város adókönyveinek adatai alapján számos olyan személyt sorol egy-egy adott céhbe és mesterségbe, akiknek családneve ugyan valamilyen foglalkozásra utal, de semmilyen más forrással nem tudja azt alátámasztani.⁵⁰

A vizsgált három település kora újkori forrásai alapján a darabontok sorai között többségében magyar származású személyeket találunk. Ez alapján székely zsoldosokra is gondolhatunk, akik közül B. Szabó János szerint a vörösdarabont-egységek je-

45 KvSzám 19/XIII. 392, 402–404. (Mfgy 43. tek.)

46 A kolozsvári számadások szerint egyedül a hadnagy közlekedett lóháton, a többi darabont gyalog vonult a felszerelésüket szállító szekerek mellett. KvSzám 14b/XVIII. 402–404. (1618 – Mfgy 25–26. tek.). Harci szekereket, ökrökkel és lovakkal együtt, a nagyszebeniekől több alkalommal is kért Báthory Zsigmond fejedelem, ami a Nagyszeben körüli híres lótenyésztés meglétét is bizonyítja. FABRICIUS Károly: *Vázlatok az erdélyi százszok ipari tevékenységéről az 1595–1605-iki hadi években, főtekintettel a nagy-szebeni műtővösségre*. Archaeológiai Értesítő 13(1879). 61.

47 KvSzám 19/XIII. 402–404. (Mfgy 43. tek.)

48 Természetesen az adott város katonaillesztési sajátosságain belül. Izsán: *A zsoldos darabontok*. 345; Izsán: *Hadi költségek*. 189–190.

49 Ioan Marian ȚIPLIC: *Breslele producătorilor de arme din Sibiu, Brașov și Cluj. Secolele XIV–XVI*. Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2001 (a továbbiakban ȚIPLIC: *Breslele producătorilor de arme*); illetve Uő: *Bresle și arme în Transilvania (secolele XIV–XVI)*. Militară, Buc., 2009.

50 Például a nagyszebeni Armbrüster család egyes tagjait a 16. században is számszerűkésztőként azonosítja, miközben csak az bizonyos róluk, hogy a városi tanácsban és a városvezetésben töltöttek be fontos pozíciókat. Emellett nem tudunk róla, hogy az íjkészítő céh tagjai lettek volna, amit a szerző sem bizonyít semmilyen más forrással. ȚIPLIC: *Breslele producătorilor de arme*. 50–51.

lentős része is kikerült.⁵¹ Figyelembe kell azonban vennünk azt is, hogy a források nyelvtől függően találkozunk magyarosított német, illetve németesített magyar nevekkal is, amelyek esetében nem mindig egyértelmű nemzetiségi hovatartozásuk. Olyan példa is van, amikor a mesterségre utaló családneveket egyszerűen lefordították a szöveget lejegyző személyek. Emiatt ilyen téren nehéz biztos következtetéseket levonni, azonban legalábbis városonként lehet alapvető tényyszerűségeket rögzíteni.

Az 1601–1645 közötti időszakból fennmaradt segesvári városi tanács levelezése több adatot felfed a város darabontjainak származásáról. Székely származásra utalhat a két városi zsoldos kapitány, Imecsi Mihály és Nyújtódi Demeter neve,⁵² akik Giorgio Bastának a városi tanácshoz 1603. május 3-án írott levelében szerepelnek.⁵³ Az 1644–1645 közötti időszak levelezése alapján az is feltételezhető, hogy míg a segesvári darabontok idegenek voltak, általános mozgósításkor a város a környező falvakból állított ki katonákat.⁵⁴ Segesdről hárman (Hannes Beeren, Hannes Keiseren, Hannes Connerd) vonultak hadba I. Rákóczi György 1644. évi tavaszi, felvidéki hadjáratába. A nevekből és a levél tartalmából egyértelműen kiderül, hogy helyi lakosok lehettek.⁵⁵ Segesd mellett Szászkézd, Apold, Hégen, Netus, Szászdálya (Dolmány), Szászbuda, Rádós, Szászbene, Erked, Szászszentlászló és Holdvilág által kiállított katonák harcoltak a vizsgált időszakban a segesvári darabontok mellett, ugyancsak a segesvárszéki királybíró zászlója alatt.⁵⁶ A segesvárszéki zsoldosok kapitányát 1644–1645-ben Fülöp Mártonnak hívták, míg helyettesét Szőcs Mártonnak, azonban nem állíthatjuk biztosan, hogy magyar származásúak voltak, mivel a latin és német nyelvű iratokban Martinus Filep, illetve Martinus Mebringer/Mehbringer néven szerepelnek.⁵⁷ A segesvári forrásokból általánosító következtetésként megállapítható, hogy a város darabontjainak jelentős része magyar nevet viselt. Ez igaz Kolozsvár esetére is, ugyanis maradtak fent olyan darabontszámadások, amelyekben az összes személy neve magyar származásra utal. Ilyen például a fentebb már bemutatott 1614-es lista (1. táblázat). Ellenben a már szintén említett 1634-es darabontszámadásban több, kicsit magyarosított német név szerepel (Senekerssy Matias, Teribossy Matias, Tepegiöcz

51 B. SZABÓ: *A székelyek katonai szerepe*. 108–109.

52 Mindkettő (Imecsfalva, Nyújtód) kézdiszéki település.

53 RNLtBr, SLt, A.O.S. 101.

54 IZSÁN: *Hadi költségek*. 187.

55 A levél szerint pénzt kaptak lovaik ellátására (ezek a falu lovai voltak), továbbá elterjedt róluk az a hamis pletyka, hogy Hannes Beerent egy bűncselekmény elkövetése miatt kivégezték. A falu előljárói a segesvári hatóságoktól a hír írásbeli cáfolatát kérték, hogy visszaállíthassák a falu becsületét. RNLtBr, SLt, A.O.S. 255, 8. csatolmány.

56 IZSÁN: *Hadi költségek*. 188.

57 RNLtBr, SLt, A.O.S. 255, 1–2. csatolmány; A.O.S. 1436, 3. csatolmány.

Marthon, Kissgoryssy Matias, Brotter Mihali). A hadnaggyal együtt megjelenő huszonkét személyből öt (23%) valószínűleg német-szász származású lehetett.⁵⁸

A brassói darabontok származására vonatkozóan jóval korábbi forrásokat is fel lehet használni. Ezek közül külön kiemelendő két katonalista, amelyek az 1539-es és 1540-es évekből maradtak ránk. Szokola László a két lista közül az elsőt zsoldoslistaként azonosítja, míg a másodikat a város darabontjainak a listájaként. Utóbbi lényegesen részletgazdagabb is, hiszen tartalmazza a Brassón kívüli településekről érkezők származási helyét, a brassói katonák esetében pedig azok városi lakónegyedét.⁵⁹ Az 1539-es listán 67 személy szerepel, míg az egy évvel későbbin 208, amelyből 64 darabont brassói lakos (37 személy a Portica negyedből, amelyhez Bolonya magyar többségű külvárosa is tartozott). Ebből a 64 személyből neveik alapján Szokola 55 darabontot tekint magyar vagy székely származásúnak (a Brassóból kiállítottak több mint 85%-át), míg a más települések által felfegyverzett személyek jelentős része német nevet visel. Hasonló igaz az 1539-es zsoldos listára is, ahol a 67 személyből 64 egyszerű gyalogos, közülük pedig 50 katonának van szász-német neve.⁶⁰ Ezek alapján a szerző $\frac{3}{4}$ – $\frac{1}{4}$ arányban beszél német, illetve magyar származású katonákról. Az eredmény eltér a korszak legtöbb, hasonló jellegű forrásának adataitól, hiszen például az általa ugyancsak vizsgált, 1500–1510 között papírra vetett lista esetében is fordított az arány.⁶¹ Az általam vizsgált későbbi forrásokban is jelentősen nagyobb a magyar nevű személyek száma, mint az 1539–1540-es iratokban.

A három város közül a segesvári források között találtam arra utaló adatokat, hogy Giorgio Basta kormányzósága idején idegen zsoldosokat telepítettek volna a településre. Az albán származású hadvezér vallon zsoldosainak egy részét helyezte el a városban, ami folyamatos konfliktusforrást jelentett Basta és Segesvár polgárai között. 1602 augusztusában a kormányzó 300 köből gabonát kért a segesvári városi tanácstól katonái számára.⁶² Ezt követően a városi tanács levélben kérte a hadvezért, hogy állítson ki egy igazolást, miszerint a 300 köből két százat már elküldtek seregeinek.⁶³ A maradék 100 köből küldése alól Haller Gábor főispán felmentette őket,⁶⁴ a város-

58 KvSzám 19/XIII. 385–391. (Mfgy 43. tek.)

59 SZOKOLA: *Brassó város katonasága*. 526–530.

60 Uo. 530–531.

61 Uo.

62 RNLtBr, SLt, A.O.S. 86; kiadta VERESS Endre: *Basta György hadvezér levelezése és iratai (1597–1607)*. II. MTA, Bp., 1913. 1049. levél.

63 RNLtBr, SLt, A.O.S. 1389.

64 Erről Haller Gábor, Küküllő vármegyei főispán maga számolt be egy levélben, amely a segesváriak eredeti kéréséhez van csatolva. Az engedményt Haller a segesváriaknak Kápolnai Bornemissza Boldizsár, ekkor Torda vármegyei, majd 1603 második felétől Fehér megyei főispán jelenlétében tette. LÁZÁR MIKLÓS: *Erdély főispánjai (1540–1711)*. Athenaeum, Bp., 1889. 10, 116, 206.

ban lévő vallon zsoldosok által okozott károk kárpótlásaképpen, de meghagyta, hogy a gabonát a fogarasi birtok adminisztrátorának küldjék el.⁶⁵ A források azt is bizonyítják, hogy a Basta által a városba elhelyezett vallon zsoldosok miatt a darabontok feladatkörei is megváltoztak az illető években, majdnem teljesen elveszítve funkciójukat.⁶⁶

A VÁROSI DARABONTOK MÁS SZEREPEI A VIZSGÁLT IDŐSZAKBAN

Városi darabontok a települések mindennapjaiban

Amint az előző részből már kiderült, a darabontok városon belüli alapvető feladata az őrző-védő szolgálat teljesítése volt, ezért kapták fizetségüket is. Kapukon és kaputornyokon állomásoztak, és felügyelték a település belső rendjét. Emellett több forrás is tanúsítja, hogy a városi tanács és a különböző feladatokkal megbízott perceptorok is igénybe vették őket. Az 1616-os kolozsvári darabontszámadásban már láttuk, hogy például kutyák megöléséért kaptak pénzt, de más munkákhoz is felhasználták őket. Az 1655-ös kolozsvári nagy tűzvészt követően (amelyben csupán a város hat tornya nem pusztult el)⁶⁷ hosszú évekig tartott a város falainak és tornyainak helyreállítása. Tornyaik helyreállításán megfelelő céhek tagjai, illetve az adott fertályban élő személyek dolgoztak napszámosként, de esetenként a darabontokat is munkára fogták. 1658. augusztus 14-én például a Közép-kapuról ők hordták le a használatra már alkalmatlan zsindelyt⁶⁸

Városi darabontok a fejedelmi seregben

Amikor a Szász Universitas által kiállított katonákról (akik között megtaláljuk a szász városok darabontjait és zsoldosait is) beszélünk, óhatatlanul szólnunk kell az Andreanum azon előírásáról, miszerint ha az uralkodó hadba vonult, az Egyetem kötelezően fel kellett, hogy szereljen, és a seregbe küldjön 500 személyt.⁶⁹ Erre utal I. Rákóczi György fejedelem 1644. január 14-i gyulafehérvári általános mozgósító-parancsa is, amelyben arra kérte az Universitást, hogy az Andreanumban megszabott 500 katonát bocsássa rendelkezésére. Kiemelte egyúttal, hogy gyalogos puskásokra

65 A segesvári tanács által írt eredeti kérelem leltárszáma: RNLtBr, SLt, A.O.S. 1389; míg a Haller által írt igazolásé: RNLtBr, SLt, A.O.S. 1389. I. csatolmány.

66 Izsán: *Hadi költségek*. 187.

67 Uő: *A zsoldos darabontok*. 349.

68 KvSzám 30/XXVIII. 22. (Mfgy. 68. tek.)

69 CZIRÁKI Zsuzsanna: „*Senkinek pénzén vőtt rabjai nem voltunk sem nem vagyunk*”. Brassó és a fejedelmi hatalom viszonya a város fejedelmi szolgáltatásai tükrében Bethlen Gábor uralkodása idején. PhD-disszertáció. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2010. 260.

van szüksége, akiket lássanak el ruhával, puskával és fejenként 200 golyóval, január 26-án pedig ellátmányos szekereikkel együtt indítsák el őket Gyulafehérvárra.⁷⁰

A vizsgált, bő fél évszázaddal korábbi brassói források azonban több esetben is megkérdőjelezzik ezt az 500 főt, vagy legalábbis olyan kísérletekről árulkodnak, amikor az uralkodó megpróbálta megemelni a szász városoktól kért katonák számát. A brassói nemzeti levéltár Schnell-gyűjteményében fennmaradt egy 1562. június 8-án a tordai hadi táborban kelt nyugta, melyben Haller Péter szebeni királybíró megerősítette, hogy megkapta az Universitas által kiállított 1000 gyalogos puskás zsoldjából a Brassó városából és a hozzá tartozó barcasági településekről érkező katonákra eső pénzösszeget Schonkabunck Ferenc brassói szenátortól, összesen 603 forint és 73 dénár értékben.⁷¹ Az iratból pontosan nem derül ki, hogy hány gyalogost küldtek a brassóiak, de a korszak forrásai alapján legtöbb kétszáz katona feltételezhető.⁷² Az 1560-as évekből fennmaradt források azonban egymásnak ellentmondó adatokat tartalmaznak. Fennmaradt egy 1565. június 13-án, Kolozsváron kelt nyugta, amelyben Hedwig/Szőcsi Augustin szebeni polgármester⁷³ elismerte, hogy Csáky Mihály kancellár jelenlétében átvett 1806 forintot és 90 dénárt Simon Aurifaber brassói szenátortól. Az összeget a brassói városi tanács küldte az Universitas által II János hadjáratára kiállított 1000 gyalogos egyhavi zsoldjának törlesztésére.⁷⁴ A nyugta keltjének időpontja három hónappal a szatmári békekötés utánra tehető, és felmerül a kérdés, hogy csupán a nyugtát állították ekkor ki, vagy a gyalogosok is ekkor, azaz három hónap késéssel kapták meg zsoldjukat.⁷⁵ A helyzetet tovább bonyolítja egy 1565. január 8-án Nagyszebenben kelt nyugta. Eszerint ugyanaz a szebeni polgármester 79 forintot és 85 dénárt vett át Ioannes Grefftől, a hasonló nevű brassói villicus fiától. A pénzt a brassói városi tanács küldte Szőcsinek, és az 1564. júniusi tordai országgyűlésen elrendelt hadiadó egy részét, valamint az Universitas által kiállítandó 500 gyalogos háromhavi zsoldjának a brassóiakra eső részét képezte.⁷⁶ A két

70 A segesvári gyűjteményben nem a Nagyszebenbe küldött eredeti irat, hanem annak egy magyar, illetve egy latin nyelvű másolata található. RNLTBr, SLt, A.O.S. 261–262.

71 RNLTBr, Schnell-gyűjtemény (Colecția de documente Schnell – a továbbiakban Schnell), 1/3/2, 165.

72 Tekintve, hogy a fejedelmi seregben harcoló gyalogok havi zsoldja is átlagban 2-3 forint volt, tisztjeik, zászlósaik, dobosuk, illetve parancsnokuké pedig ennél is nagyobb összeg lehetett, legfeljebb kétszáz zsoldossal számolok.

73 Nevét az erdélyi fejedelmek királyi könyveiben említett, magyarosított formában használtam. 1562-ben, majd 1566 és 1576 között volt a város polgármestere, Haller Péter halálát követően, 1570–1571-ben pedig a szebeni királybíró tisztséget töltötte be. *János Zsigmond királyi könyve 1569–1570. Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei*. I. Kiad. FEJÉR Tamás–RÁCZ Etelka–SZÁSZ Anikó. EME, Kvár, 2003 (Erdélyi Történelmi Adatok VII. 1). 80, 132.

74 RNLTBr, Schnell, 1/3/3, 174.

75 Az is kérdés, hogy miért a brassói városi tanács fizette ki az 1000 katona teljes havi zsoldját.

76 RNLTBr, Schnell, 1/3/3, 171.

iratban szereplő számadatok összehasonlítása jóval több kérdést vet fel, mint amennyire választ ad. Azt látjuk, hogy az 1564-es tordai országgyűlés az Andreanumban is szereplő 500 katona kiállítását rendelte el, és ugyanez a szám jelenik meg az 1565 januárjában kiállított nyugtában is. A júniusi nyugta viszont már 1000 zsoldost említ. A probléma megoldásában segít egy, szintén a Schnell-gyűjteményben fennmaradt, az 1564. szeptemberi kolozsvári országgyűlés egyik rendeletének másolatát tartalmazó levél. Ebben Brassó városának küldöttei (Abstemius Gallus és Blasius Fuchs) jelentették Lucas Hirscher városbírónak, hogy a három náció képviselői elhatározták, hogy az Universitasnak a király Hadad, Nagyfalú és Szamosújvár irányába induló seregébe az 1000 gyalogos mellett további 2000 darabontot (németül is darabontnak és nem zsoldosnak nevezve) kell kiállítania, akiknek 6000 forint havi zsoldot is kell fizetniük.⁷⁷ Azt is kiemelték, hogy bár a szász városok jelen levő képviselői (a szebeni, a beszercei és a medgyesi királybírók) e teher csökkentését kérték, nem jártak sikerrel.⁷⁸ A két küldött levele szeptember 21-én kelt. Két nappal később a brassói hatóságok a szebeni városi tanácstól is megkapták ugyanezen információkat, kiegészítve azzal, hogy a brassói darabontok zsoldrészét szeptember 29-ig küldjék el Nagyszebenbe, illetve, hogy a Barcaság lakói legyenek felkészülve az általános mozgósításra.⁷⁹ Az uralkodó szász városokkal szembeni neheztelése érhető itt tetten, ami Georg Reicherstorffer tevékenységére is visszavezethető, aki I. Ferdinánd oldalára állította a szász városokat.⁸⁰

Arról nincs tudomásunk, hogy a 2000 katonát ki tudta-e állítani az Universitas, azonban a bemutatott öt irat közül az egyik kilóg a sorból. Az 1565. januári nyugta ugyanis 500 gyalogosról beszél, nem pedig ezerről, mint a többi. Ennek okára egyelőre nem sikerült választ találni. Talán említésre érdemes, hogy a pluszban kért 2000 katonát darabontnak és nem zsoldosnak vagy gyalognak nevezték a brassói küldöttek. Mindezt ha összekapcsoljuk a szebeni városi tanács két nappal későbbi, a barcasági lakosságot általános mozgósításra felkészítő levélének tartalmával, igazolhatóvá válik Szokola László korábban már említett felvetése, miszerint a darabont kifejezést a 16. században a városok és hozzájuk tartozó települések hadköteles lakosságával kell azonosítani,⁸¹ amely jelen esetben a barcasági lakosokat jelentheti. Az viszont bizonyos, hogy az 1560-as évekre az országgyűlések által elrendelt katonakiállítások, illetve a későbbi fejedelmek is minden esetben gyalogos katonákat kértek, míg a mohácsi vereséget követő időszakban (egészen az 1530-as évek közepéig) a kért ka-

77 RNLtBr, Schnell, 1/3/2, 173.

78 Uo.

79 RNLtBr, Schnell, 1/3/2, 174.

80 A témában lásd GÁLFY Emőke: *Szapolyai János és az erdélyi városok = Egy elfeledett dinasztia.* 202–206.

81 Szokola: *Brassó város katonasága.* 532–533.

tonák között elkülönítették a lovasokat és a gyalogosokat.⁸² A kérdéskörrel Szokola László is foglalkozott. A brassói katonaságot a 16. század közepéig áttekintő írásában, más szerzőkhöz hasonlóan, megállapította, hogy nagyon keveset lehet tudni a szászok által kiállított lovasokról, azokat a korábbi elképzeléseket pedig, amelyek szerint a szászok nehézlovasokat küldtek volna a királyi seregbe, határozottan elvetette.⁸³ A kiállított katonák soraiból „eltűnő” lovasok esete azt mutatja, hogy a közép-kelet-európai régióba is eljutottak a Nyugaton már az 1525-ös paviai csatát megelőzően végbemenő hadszervezési változások. Folyamatosan csökkent a nehézlovasság szerepe, és a zsoldosok soraiban egyre nőtt az igény a pikás, illetve a tűzfegyverekkel felszerelt gyalogság iránt.⁸⁴

Az Andreanumban megfogalmazottaktól eltérő katonai kiállításra vonatkozó számok jelentkeznek több, 17. század eleji-közepi forrás esetében is. Egy, az 1630-as évek elején⁸⁵ Segesváron készült regisztrum felsorolja az „*Universitasra repartizált gyalogokat*”, összesen 800 katonát számlálva (bár összeadva a listán szereplő számokat, 805-öt kapunk). Közülük Segesvár ötvenhetet állított ki, Medgyes nyolcvanat, Beszterce százhuszonnyolcat, Szászsebes tizenkilencet, Nagysink ötvenkilencet, Kőhalom negyvenhatot, Újgyház harminckettőt, Szerdahely harminchatot, Szászváros huszonegyet, Brassó százhatvanhármát, míg Nagyszeben százhatvannégyet.⁸⁶

Ha a városi darabontok számának bemutatása után a csatatéri harcértékük megbecsülésével próbálkozunk, ingoványos talajon találjuk magunkat. Már a kolozsvári darabontokra vonatkozó korábbi kutatások megmutatták, hogy a várostól kapott kis mennyiségű puskaapor mennyire hátrányos helyzetbe hozhatta őket a jobban képzett és felszerelt egységekkel szemben. A kolozsvári források ugyanakkor egyetlen, csatatéren elesett személyt sem említenek, (és nem szólnak a város darabontjainak nyílt ütközetekbe történő beavatkozásáról sem). Csupán néhány megszökött zsoldosról tudósítanak.⁸⁷ Ugyanakkor a harcba vonuló tizedek tagjainak nevei később újra felbukkannak a kapukon állomásozó darabontok listáin. Tehát nemhogy reális harcértéküket nem lehet megállapítani, hanem azt sem tudjuk biztosan kijelenteni, hogy harcoltak-e egyáltalán a csatatéren. A segesvári és segesvárszéki darabontok és zsoldosok esetében is csupán egyetlen olyan személyről tudunk, aki biztosan ütközetben

82 RNLtBr, Schnell, 1/3/3. 96, 109, 111, 115.

83 Nem zárja ki a kisebb, néhány forrásban feltűnő nehézlovas egységeket, de ezek általános kiállítását nem tartja valószínűnek. SZOKOLA: *Brassó város katonasága*. 534–535.

84 Pikákat pedig (a forrásokban vashegyű lándzsáknak említve) Báthory Zsigmond és Giorgio Basta is folyamatosan kért a Szász Universitástól. IzsÁN: *Hadi költségek*. 189–190.

85 Sajnos, az 1630 és 1632 közötti iratokat tartalmazó csomóban található regisztrumot még nem sikerült pontosan keltezni.

86 RNLtBr, SLt, A.O.S. 2130/28, 30.

87 IzsÁN: *A zsoldos darabontok*. 346.

hunyt el.⁸⁸ A városi darabontok harcértékének tisztázásához tehát további, a bemutatottnál részletesebb forrásokra lesz szükség a jövőben.

KÖVETKEZTETÉSEK

Amint a bevezetőben is hangsúlyoztam, céloom nem a három város darabontjaira vonatkozó források típusonkénti összehasonlítása volt, hanem az, hogy tetszőlegesen választott, de reprezentatív iratokon keresztül bemutassam a darabontok tevékenységének különféle aspektusait. A darabont és zsoldos fogalmak elkülönítése, úgy tűnik, hogy a 16. század második felétől nehéz feladatnak bizonyul. A forrásokat lejegyzők sem tettek már egyértelmű különbséget közöttük, habár a 16. század közepéig a darabont a város és a hozzá tartozó települések hadköteles lakosságából került ki, a zsoldos pedig fizetségért harcoló katona volt (mint a mai szóhasználatban is). A városok által felfogadott darabontok hosszabb ideig szolgálták a településeket. Őrző-védő feladatokat láttak el, de gyakran használták őket más fizikai munkákhoz is. A soraik között létező hierarchia szempontjából el lehet különíteni az őket vezető hadnagyot, a tizedeseket, a gyalogokat és a próbaidőre felvett új legényeket, míg a fejedelmi seregben vonuló darabonttizedekben megjelentek a zászlósok és dobosok is (akik a tizedesekhez hasonlóan nagyobb zsoldot kaptak). Azért, hogy a településsel szemben támasztott katonaállítási köteleességeknek megfelelhessenek, hadba vonuláskor a város vezetői a településen szolgáló, általában kisszámú (20-30 fő) darabont mellé további zsoldosokat béreltek fel. Ez Brassó esetében gyakran több mint százötven zsoldost jelentett, Kolozsvárról átlagban 4-8 tized vonult a fejedelmi seregbe, Segesvárról pedig nagyjából ugyanannyi, azaz 50-60 katona. A források jól bizonyítják, hogy a szász városoktól az Andreanumban megfogalmazott 500 főnél gyakran jóval több katonát kértek. Amint azt Sunkó Attila, Gálfi Emőke és B. Szabó János kutatásai is megmutatták, nem szabad egyenlőségjelet tennünk a gyulafehérvári kék és vörös darabontok, valamint más városok darabontjai közé. Hiszen míg előbbiek elit egységek voltak, követve Báthory Istvánt is a lengyel háborúba, addig a vizsgált települések darabontjai csupán kis mennyiségű puskaporral vonultak hadba, minimális veszteségeikből pedig arra sem tudunk biztosan következtetni, hogy egyáltalán vettek-e részt a nyílt csatákban.

88 1644. szeptember 1-i levelében Fülöp Márton, a segesvárszéki zsoldosok kapitányának helyettese beszámolt Stephan Mann segesvári polgármesternek a háború állásáról, illetve a segesvárszéki és kőhalomszéki zsoldosok helyzetéről. Többek között azt is megemlítette, hogy egy bizonyos Andreas Gassner Kassánál esett el. RNLtBr, SLt, A.O.S. 255, 1. csatolmány.

Nyilvánvaló tehát, hogy a kolozsvári, segesvári, valamint brassói zsoldos darabontok helyzetének pontos elemzése csak további források bevonásával (mint például a nagyszabedű polgármesteri számadások) valósulhat meg a jövőben.

THE EARLY MODERN TOWN MERCENARIES OF CLUJ, SIGHIȘOARA AND BRAȘOV AND THEIR DUTIES IN THE LIGHT OF THE SOURCES

Keywords: *early modern history; Principality of Transylvania; the army of the Principality; town defence; town mercenaries; military correspondence*

The study intends to present the everyday life and the duties of the town mercenaries (in primary sources called *darabont/Drabant/Trabant, Fussoldat and stipendarius*) of Cluj, Sighișoara and Brașov from the early modern Transylvania. Their main duties were to guard the gate towers of the cities. Before the time of Giorgio Basta's administration they were also recruited in the armies of the Principality.

The primary sources of the study are the accounting books of the towns, the accounts of the commanders of the mercenaries, and the military correspondence of the magistrates of Sighișoara and Brașov dating from four different periods from the mid-16th and mid-17th centuries.

DRABANȚII ORĂȘENI ȘI SARCINILE ACESTORA ÎN CLUJ, SIGHIȘOARA ȘI BRAȘOV ÎN EPOCA PREMODERNĂ PRIN PRISMA IZVOARELOR

Cuvinte-cheie: *epoca premodernă; Principatul Transilvaniei; armata principatului; apărarea orașelor; drabanți; corespondență militară*

Studiul prezintă viața și sarcinile mercenarilor orășeni (drabanți, darabani, *Drabant/Trabant, Fussoldat, darabont, pixidarius, stipendarius*, adică infanterist pușcaș sau mercenar) din Cluj, Sighișoara și Brașov. Principala lor sarcină a fost păstrarea ordinii în orașele transilvane în epoca premodernă, dar în timp de război au fost delegați și în armata principatului. Izvoarele nu ne dezvăluie însă valoarea lor reală pe câmpul de luptă. Sursele primare ale cercetării sunt pe de-o parte cărțile de socoteli, respectiv alte socoteli militare (întocmite de regulă de către comandanții mercenarilor) ale celor trei orașe, pe de altă parte corespondența militară a magistraților din Brașov și Sighișoara. Documentele s-au păstrat din patru perioade diferite de la mijlocul secolului al XVI-lea până la mijlocul secolului al XVII-lea.